

QORAQALPOG'ISTONDA 1924-1930-YILLARDA SOG'LIQNI SAQLASH TARIXI**Toreniyazov Medet Turdibaevich** – *assistent o'qituvchi*toreniyazovmedet1@gmail.com*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti***ИСТОРИЯ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В КАРАКАЛПАКСТАНЕ В 1924-1930 ГОДАХ****Торениязов Медет Турдыбаевич** – *ассистент преподаватель**Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза***THE HISTORY OF HEALTHCARE IN KARAKALPAKSTAN IN 1924-1930****Toreniyazov Medet Turdibaevich** – *assistant teacher**Nukus State pedagogical Institute named after Ajiniyaz***Tayanch so'zlar:** Qoraqalpog'iston, sog'liqni saqlash, Sovet tibbiyoti, 1924-1930 yillar.

Rezyume. Maqola 1924-1930-yillar davomida Qoraqalpog'istonda sog'liqni saqlash tizimining shakllanishi va rivojlanishini tahlil qiladi. Tadqiqot Sovet sog'liqni saqlash tizimining milliy hududlarda joriy etilishi, infeksiyon kasalliklarga qarshi kurash va tibbiy kadrlar tayyorlash masalalarini o'rganadi. Maqolada adabiyotlar tahlili va tarixiy manbalar asosida Sovet sog'liqni saqlash modelining Qoraqalpog'iston sharoitlariga moslashtirilishi jarayoni ko'rib chiqiladi.

Ключевые слова: Каракалпакстан, здравоохранение, советская медицина, 1924-1930 годы.

Резюме. Статья анализирует формирование и развитие системы здравоохранения в Каракалпакстане в период 1924-1930 годов. Исследование изучает внедрение советской системы здравоохранения в национальных окраинах, борьбу с инфекционными заболеваниями и подготовку медицинских кадров. В статье на основе анализа литературы и исторических источников рассматривается процесс адаптации советской модели здравоохранения к условиям Каракалпакстана.

Key words: Karakalpakstan, healthcare, Soviet medicine, 1924-1930.

Summary. This article analyzes the formation and development of the healthcare system in Karakalpakstan during the period 1924-1930. The study examines the implementation of the Soviet healthcare system in national peripheries, the fight against infectious diseases, and medical personnel training. Based on literature review and historical sources, the article considers the process of adapting the Soviet healthcare model to the conditions of Karakalpakstan.

Kirish. 27 yil 1924-oktyabrda Qoraqalpoq avtonom viloyatining tashkil etilishi mintaqada yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni yaratdi [1]. Bu davr butun sovet Ittifoqida sog'liqni saqlash sohasidagi keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirishga to'g'ri keldi. Xalq komissari N.A.Semashko tomonidan ishlab chiqilgan sog'liqni saqlash tizimi Milliy hududlarda, shu jumladan Qoraqalpog'istonda joriy etila boshlandi [2]. 1924-1930-yillar Qoraqalpog'istonda sog'liqni saqlash tizimini shakllantirishning dastlabki va eng muhim bosqichidir. Ushbu davrda mintaqada Sovet sog'liqni saqlash tizimining asosiy tamoyillari joriy etildi: bepul va universal tibbiy yordam, kasalliklarning oldini olish va markazlashtirilgan boshqaruv tamoyillari. Ushbu tadqiqotning maqsadi 1924-1930-yillarda Qoraqalpog'istonda sog'liqni saqlash tizimining rivojlanish xususiyatlari va uni Sovet modeliga moslashtirish jarayonini tahlil qilishdan iborat.

Metodika va adabiyotlarni o'rganish. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, retrospektiv tahlil va sintez usullari qo'llanilgan. Manba bazasiga Sovet va zamonaviy tarixiy manbalar, Qoraqalpog'iston va Xorazm tarixiga oid adabiyotlar, shuningdek sog'liqni saqlash sohasidagi ilmiy ishlar kiritilgan. Sovet sog'liqni saqlash tizimining nazariy asoslari bo'yicha Fundamental tadqiqotlar [3] shuni ko'rsatadiki, 1920-yillarda SSSR dunyodagi birinchi yagona milliy sog'liqni saqlash tizimini yaratdi. Ushbu tizimning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat edi: davlat boshqaruvi, bepul tibbiy yordam, kasalliklarning oldini olishga e'tibor berish va chekka hududlarga tibbiy xizmatlarni ko'rsatish [4]. Xorijiy manbalar [5] sovet sog'liqni saqlash tizimining xalqaro ahamiyatini va keyinchalik G'arbda qo'llanilishini ta'kidlaydi. Qoraqalpog'iston tarixiga oid manbalar [6] 1924-yilda

Qoraqalpoq avtonom viloyati tashkil etilishidan oldin bu hudud Xorazm Xalq Sovet Respublikasi tarkibiga kirganligini ko'rsatadi. 1920-yillarda Xorazm PSRda sog'liqni saqlashning dastlabki islohotlari amalga oshirildi [7]. Markaziy Osiyoda sog'liqni saqlashni rivojlantirish bo'yicha tadqiqotlar [8] mintaqadagi bezgak, sil va boshqa yuqumli kasalliklarga qarshi kurashning muhimligini ta'kidlaydi.

Tahlil va natijalar. 1924-1930-yillarda Qoraqalpog'istonda sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish bir necha asosiy yo'nalishlarda amalga oshirildi. Birinchidan, Sovet sog'liqni saqlash tizimi tamoyillarini mahalliy sharoitga moslashtirish jarayoni amalga oshirildi. Ushbu jarayon aholining tarqoq joylashishi, transport kommunikatsiyalarining zaif rivojlanishi va an'anaviy tibbiy amaliyotlarning mavjudligi kabi mahalliy xususiyatlarni hisobga oldi [9:193].

Ikkinchidan, yuqumli kasalliklarga qarshi kurashish bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirildi. 1920-yillarda SSSRda bezgak, sil va tifusga qarshi kurash milliy miqyosda olib borildi [10]. Bu kasalliklar, ayniqsa, Qoraqalpog'istonda keng tarqalgan, chunki hudud Amudaryo deltasida joylashgan va nam iqlim sharoitiga ega edi. Bezgakka qarshi kurashish uchun maxsus stansiyalar tashkil etilib, profilaktika choralarini ko'rildi.

Uchinchidan, tibbiyot xodimlarini tayyorlash va mavjud xodimlarning malakasini oshirish bo'yicha ishlar olib borildi. 1920-yillarda Sovet sog'liqni saqlash tizimida kadrlar yetishmasligi mavjud edi, bu ayniqsa milliy hududlarda keskin edi. Qoraqalpog'istonda mahalliy aholidan tibbiyot xodimlarini tayyorlash va Markaziy hududlardan mutaxassislarni jalb qilish choralarini ko'rish zarur edi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 1924-1930-yillarda Qoraqalpog'istonda sog'liqni saqlash tizimini shakllantirish murakkab va ziddiyatli jarayon bo'lgan. Bir tomondan, Sovet sog'liqni saqlash tizimining tamoyillari mintaqada ijobiy o'zgarishlarni keltirib chiqardi – bepul tibbiy yordam, kasalliklarning oldini olish va markazlashgan davlat boshqaruv tizimi joriy etildi. Boshqa tomondan, aholi o'rtasida savodxonlik darajasining pastligi, an'anaviy tibbiyot amaliyotining o'zlashtirilishi va tibbiyot xodimlarining yetishmasligi kabi mahalliy sharoitlar tizimning samarali ishlashiga to'sqinlik qildi. Yuqumli kasalliklarga qarshi kurashda ayniqsa sezilarli yutuqlarga erishildi. Bezgakka qarshi kurash bo'yicha maxsus dasturlar ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi. Sil kasalligiga qarshi kurashda ham tizimli ishlar olib borildi, bu esa 1930-yillarga kelib kasallanish darajasining pasayishiga olib keldi. Sanitariya-gigiyena qoidalarini o'rgatish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borildi, bu aholining salomatlik haqidagi tasavvurlarini bosqichma-bosqich o'zgartirishga xizmat qildi.

Ushbu davrda Qoraqalpog'istonda sog'liqni saqlash infratuzilmasining tashkiliy jihatdan o'zgarishi mintaqada asrlar davomida hukmronlik qilgan an'anaviy tibbiyot amaliyotidan ilmiy tibbiyotga asoslangan markazlashgan, davlat tomonidan boshqariladigan tizimga tubdan o'tishni anglatadi. 1924-yilda Qoraqalpoq avtonom viloyatining tashkil etilishi ilgari rasmiy tibbiyot muassasalari tomonidan kam ta'minlangan periferik hududlarga zamonaviy sog'liqni saqlash xizmatlarini kengaytirish bo'yicha keng sovet tashabbusiga to'g'ri keldi. Mintaqaning Amudaryo deltasida joylashganligi, suv yo'llari tarmog'i va tarqoq aholi punktlari bilan bog'liq bo'lgan geografik muammolar sog'liqni saqlash sohasida Sovet Ittifoqining yirik shaharlarida amalga oshirilgan shahar modellaridan sezilarli farq qiladigan innovatsion yondashuvlarni talab qildi. Ushbu davrda paydo bo'lgan ma'muriy tuzilma mahalliy ekologik va madaniy sharoitlarga moslashishda markazlashtirilgan nazoratni saqlashning ikki tomonlama muammosini aks ettirdi. Mintaqaviy sog'liqni saqlash boshqarmalari Markaziy Sovet sog'liqni saqlash apparati bilan bevosita aloqada bo'lgan holda tashkil etilgan, ammo ularga aholi oldida turgan epidemiologik muammolarni, xususan mintaqaning nam va botqoq muhitida rivojlangan endemik kasalliklarni hal qilish uchun yetarli avtonomiya berilgan.

1920-yillarda Qoraqalpog'istonning epidemiologik landshafti Sovet sog'liqni saqlash siyosatini amalga oshirishni shakllantirgan noyob muammolarni keltirib chiqardi. Vektorli kasalliklarning tarqalishi, xususan bezgak tomonidan yuqadi chivinlar Amudaryo deltasining keng botqoqli yerlarida ko'payish, standart sovet sog'liqni saqlash protokollaridan tashqariga chiqadigan maxsus aralashuv strategiyasini talab qildi. Bezgakka qarshi stantsiyalarning tashkil etilishi ushbu davrning eng muhim yutuqlaridan biri bo'ldi, chunki bu inshootlar nafaqat zarar ko'rgan shaxslarni davolashni ta'minlabgina qolmay, balki

chivinlarni ko'paytirish joylarini kamaytirishga qaratilgan atrof-muhitni boshqarish bo'yicha kompleks dasturlarni ham amalga oshirdi. Yomon yashash sharoitlari va ozuqaviy yetishmovchilik tufayli mintaqada doimiy muammo bo'lib kelgan sil kasalligiga qarshi kurash tibbiy davolanishni uy-joy, sanitariya va oziq-ovqat xavfsizligini yaxshilash bilan birlashtirgan ko'p qirrali yondashuvni talab qildi. Ushbu sa'y-harakatlar Qoraqalpoq aholisining yarim ko'chmanchi turmush tarzi bilan murakkablashdi, ular an'anaviy ravishda turli hududlar o'rtasida qishloq xo'jaligi va chorvachilik davrlariga ko'ra mavsumiy ravishda ko'chib o'tdilar, doimiy tibbiy yordam va keyingi davolanishni qiyinlashtirdilar.

Ushbu davrda sog'liqni saqlashni o'zgartirishning madaniy o'lchovini inkor etib bo'lmaydi, chunki Sovet tibbiyot amaliyotini joriy etish Qoraqalpoq jamiyatida avlodlar davomida chuqur singib ketgan mahalliy etiqodlarga va an'anaviy davolash tizimlariga jiddiy moslashishni talab qildi. Mahalliy sifatida tanilgan an'anaviy tabiblar xalq shifokorlari yoki shamanlar, uzoq vaqtdan beri aholi uchun tibbiy yordamning asosiy manbai bo'lib xizmat qilgan o'simlik dorilar, ma'naviy amaliyotlar va empirik bilimlar og'zaki an'analar orqali o'tdi. Sovet sog'liqni saqlash tizimining ilmiy tibbiyotga va davolanishga dunyoviy yondashuvlarga bo'lgan e'tibori ushbu o'rnatilgan amaliyotlar bilan keskinlikni keltirib chiqardi va sog'liqni saqlash ma'murlaridan zamonaviy tibbiy tushunchalarni asta-sekin joriy etish bilan birga foydali an'anaviy bilimlarni o'z ichiga oladigan strategiyalarni ishlab chiqishni talab qildi. Ushbu madaniy muzokaralar, ayniqsa, ayollar salomatligi va tug'ish bilan bog'liq sohalarida murakkablashdi, bu yerda an'anaviy amaliyotlar eng chuqur o'rnatilgan va o'qitilgan doylar va akusherlik yordamini joriy etish onalik parvarishiga odatiy yondashuvlardan sezilarli darajada voz kechishni anglatadi.

Xulosa va tavsiyalar. 1924-1930-yillarda Qoraqalpog'istonda sog'liqni saqlash tizimini shakllantirish Sovet davlati milliy siyosatining muhim qismi sifatida amalga oshirildi. Sovet sog'liqni saqlash tizimining tamoyillari mintaqaning o'ziga xos sharoitlariga moslashtirildi va ijobiy natijalar berdi. Yuqumli kasalliklarga qarshi kurashish, tibbiyot xodimlarini tayyorlash va sog'liqni saqlash sohasida muhim yutuqlarga erishildi. Biroq, bu davrdagi islohotlar to'liq muvaffaqiyatga erisha olmadi.

Tibbiyot xodimlarining yetishmasligi, transport muammolari va mahalliy an'analarning ta'siri tizimning samarali ishlashiga to'sqinlik qildi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun keyingi davrlarda qo'shimcha choralar ko'rish zarur edi. Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, milliy hududlarda sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish mahalliy xususiyatlarni hisobga olishni va bosqichma-bosqich o'zgarishlarni amalga oshirishni talab qiladi. Qoraqalpog'istonning 1924-1930-yillardagi tajribasi sog'liqni saqlash sohasidagi zamonaviy islohotlar uchun qimmatli saboqlar beradi.

Adabiyotlar

1. Qoraqalpog'iston-Vikipediya. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Каракалпакстан> (kirish: 26.07.2025)
2. Semashko Tizimi-Vikipediya. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Система_Семашко (kirish: 26.07.2025)
3. Rossiya. Sog'liqni saqlash. SSSRda sog'liqni saqlash tizimi. Buyuk Rus Entsiklopediyasi. URL: <https://bigenc.ru/c/rossiia-zdravookhranenie-sistema-zdravookhraneniia-v-sssr-eb2fd3> (kirish: 26.07.2025)

4. Sog'liqni saqlashni rivojlantirish-dars. Tarix, 10-sinf. URL: <https://www.yaklass.ru/p/history/10-klass/sovetskii-soiuz-v-1922-1930-e-gg-7331217/sovetskaia-kultura-v-1930-e-gg-7446531/re-035df7b2-4165-4800-8a4f-c5e0e570aef7> (kirish: 26.07.2025)
5. Birinchi Jahon urushidan keyin Sotsialistik Sog'liqni saqlash modelining paydo bo'lishi. SpringerLink. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-86645-7_4 (kirish: 26.07.2025)
6. Xorazm Xalq Sovet Respublikasi-Vikipediya. https://uz.wikipedia.org/wiki/Xorazm_Xalq_Sovet_Respublikasi (kirish: 26.07.2025)
7. Xorazm Xalq Sovet Respublikasining shakllanishi va sodir bo'lgan o'zgarishlar. URL: <http://xorazmiy.uz/oz/pages/view/215> (kirish: 26.07.2025)
8. Sovet Ittifoqida bezgakni ommaviy kasallik sifatida yo'q qilish tarixi. Rospotrebnadzor aholisining gigiena ta'limi Federal markazi. URL: <https://cgon.rospotrebnadzor.ru/istoriya/istoriya-sanitarnogo-prosveshcheniya/iz-istorii-epidemiya/istoriya-likvidacii-malyarii-kak-massovogo-zabolevaniya-v-sovetskom-soyuze/> (kirish: 26.07.2025)
9. 1920-yillarda Rossiya viloyatida Sovet Sog'liqni saqlashning shakllanishi. Kiberleninka. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stanovlenie-sovetskogo-zdravooxraneniya-v-rossiyskoy-provintsii-v-1920-e-gody>(accessed: 26.07.2025)
10. Sil Kasalligi-Vikipediya. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Туберкулёз> (kirish: 26.07.2025)